

J. N. FINDLAY :

Values and Intentions: The Muirhead Library of Philosophy, London: George Allen Unwin Ltd. Newyork: The Macmillan Company.

DEĞERLER VE YÖNELİMLER

Şimdiye kadar Meinong ve Hegel üzerindeki çalışmalarıyla tanınan, Londra Üniversitesinde Felsefe Profesörü J. N. Findlay, 1961'de yayınlanan "Values and Intentions" adlı kitabının amacını, daha başlangıçta, insanların usa uygun isteyiş ve çabalarının dayandığı ereklerin genel seçmesini tartışmak olarak belirliyor. Bu türlü çalışma belli bir varsayım dayanacaktır: İsteyişlerine göre davranış seçme işinde insanlara yol gösteren genel bir şema çıkarılabilir; seçme konusu olan şeylerin böylece seçilmelerini sağlayan özellikler üzerinde oybirliği vardır. Bu görüşe göre, istenir biçimde yaşama, genel bir yön taşımaktadır. Bu genel yön de kendisini, davranışlarımızı haklı çıkarmada belli, az sayıda nedenlere başvurmamızda ve bu nedenlerin yakınlığında belli eder. Çeşitli değer yüklemelerin arkasında ve temelinde zihnin genel bir davranış biçimi yer alır. Bu bakımdan, Findlay'e göre, filozoflar içinde şimdiye kadar ahlâk sorunlarını en iyi anlayanlar idealistler olmuşsa bu bir rastlantı değildir. Onların başarıları, açıkla-

malarının öznel, ideal bir temele dayanmasından ileri gelmiştir, ancak burada öznellik, empirik olarak değil de, genelliği hem varlıkça hem de mantıkça olan bir öznellik diye anlaşılmalıdır. Biz belli bir toplumun üyeleri olmamızdan dolayı bazı erekleri ötekilerine yeğlemeyiz, bu erekler veya davranış nedenleri belli bir biçimde bize ideal, "kaçınılmaz" gelir. İnsan ereklerine bu genel geçerci yaklaşma, belli bazı tutumların tam karşısında yer almaktadır: Bir kez, davranış için reçeteler veren ve ahlâk kurallarını davranışlarla örtüştüğü dar alan içersinde inceleyen, buna karşılık bir kimsenin onaylayıp isteyebileceği şeyleri inceleme alanının dışında bırakan *kurallar ethiki* ile bağdaşamaz. Çünkü kurallar ethiki yalnızca birey için yapması yerinde olacak davranışları gösterirken, insan ereklerini konu alan ethik, insan için seçmesi, amaçlaması, erişmesi yerinde olacak şeyleri araştırıp göstermeğidir. Bu açıdan bakıldıkta, yalnızca hangi şeylerin yapılması gerektiğinin, hangi değerlerin bizi bağladığının bilinmesi yetmez,

çünkü bir şey, yapılması gerekmediği halde, yine de ahlâkça yerinde, uygun, istenir olabilir.

Beri yandan, Prof. Findlay; ahlâkla ilgili bağlamlarda geçen tipik sözcükleri ve tümceleri, kullanılışlarına hiç karışmaksızın, açımlayan, mantıkça çözümleyen, bu terimlerin içerip gerektirdiklerini bulmağa çalışan meta-et-hics'den yana da değildir. Çünkü böyle bir tutum, ahlâkla ilgili sözlerin anlamlarına gereken önemi vermemekle, bu anlamları zedeler, insanın yöneldiği ereklere hiçe sayar. Gerçekten de ahlâk terimlerinin kullanılması için en azından bulunması gerekli koşulları araştırmakla bu terimlerin anlamlarını açıklamış olmayız. Sıkı içermenin dar alanı aşıldıkta, aynı terimler bir anlamlar ailesini ışığa çıkarırlar: Her fikrin aşıladığı başka fikirler vardır, her fikir başka fikirlerce desteklenir veya desteklenmez, başka fikirlerden yana olmağı veya onların karşısında yer almağı gerektirir: Bu bağıntıları gözönüne almadan fikirlerin kavranılması olmayacak bir şeydir.

Uzunca sayılabilecek iki bölümden ilkinde, Prof. Findlay, bilincin temel bilme biçimlerini, ikincisinde de bu bilmelere eşlik edebilen inanmaların iç yapısını inceledikten sonra, değerlemelerin (valuations) özü olan istem edimine (willing) varmak üzere, ey-

lem ve çaba konuları üzerinde duruyor. Bütün bu bölümlerde birbiriyle ilgili birçok sorulara aydınlık getiriliyor. Yazarın gerek Brentano'ya, gerekse Husserl'e borçlu olduğu bazı kavramlar örneklerle donatılıyor; her yeni ko-yum günlük dilden alınan tümce ve anlatımlarla örneklendirilmeğe çalışılıyor. Varılan sonuçlar zaman zaman, yazarın kendisinin de önsözde belirttiği gibi, Sartre'ın buluşlarına benzerlikler taşımakta. (Örneğin, Meinong'dan gelen bir etkiyle, Sartre gibi, Findlay de heyecanların bilgi vermesi üzerinde duruyor. Bir başka yerde de hayırlama (negation) konusu ile ilgili olarak Sartre'ın açıklamalarında vardığı aynı sonuçlara varılıyor).

Prof. Findlay'e göre, değerlemelerimizin kökünü, varolan şeyleri gördükleri gibi ortaya koyan bilme yönelimlerinin (intentions) dışında, bilincin bu nesnelerini biçimlendirme, belli yaşama amaçlarına doğru itip götürme yönelimlerinde aramak gerekir. Bu türlü etkin zihin yönelimleri, zihin durumunun neye doğru, hangi amaca doğru yol aldığı ve nasıl yol aldığı gösterilmesiyle belirlenecektir. Bu etkinlikler, tiplerine göre, ayrı varlık biçimleriyle ortaya çıkar. İstemlerimiz başlıca iki türlüdür: Sıcakkanlı, heyecanlı, tutkulu istemelerimizin karşısında serinkanlı, heyecansız, tutkusuz is-

temeler yer alır. Fındlay'ın değerlemelerimizin temelinde gördüğü de, işte bu türlü seçime dayanan, usun aydınlattığı serinkanlı olarak gelişen istem - edimleridir. İstem-edimlerinin baş özelliği, daha çok kendi benimizin yansılarını taşıyan heyecanlı istemelerin tam tersine, dünya üzerinde bilgi veren yönelimlerle, kısaca bilgi edimleri ile sıkı sıkıya ilgili olması, onların verileri üzerinde kurulmasıdır. Birşeyin X olarak görülmesi veya yine birşeyin X olduğuna inanılması ile serinkanlı isteme etkinliğe geçecek, başka türlü söylendikte, bu iste-yiş, yöneldiği nesnenin içinde bulunduğu veya bizi bu nesneye vardırabilecek koşullarla, ya da bu varıştan doğacak sonuçlarla biçimlenecektir. O halde istemelerimizi tanımak bakımından zihnin kendisinin ve bilme yönelimlerinin incelenmesi ayrı bir önem kazanmaktadır.

Zihnin kendisi incelenmeli, fakat nasıl? Fındlay, zihni içerden, kendisi kendisine verildiği gibi, ancak paylaşılmaz, içsel yaşantıların bir dizisi olarak değil de, daha iyi belirlendiği bir biçimde, yani hem dış yapıp etmelerin hem de iç duyup düşünmelerin düzenlenmesindeki etkinliğiyle kavramak istiyor. Deneyin böylesine içerden ve kendisine içkin olarak dışarıda yabancı hiçbir şey bırakmaksızın kavranışı, zihnin durumlarını nesnelere ayırıp bun-

lar arasında salt iki olgu arasında kurulabilecek ilgiyi kurmak isteyen ruhbilim anlayışının tam karşısında yer alır. Bu görüşe göre, nesnelere veya fiziksel olaylarla, zihin durumları yalnızca belli bir düzen içinde birlikte olageldiğinden, aralarında ancak rastlayıştan doğan dış bir bağlantı vardır. Oysa fiziksel olayların bizde zihinsel bir "deney"i olduğuna göre, bu deneyi kendi kuruluşuna göre anlamak, deneylerin özgün bir biçimde birbirine ulanışını gözönünde bulundurmaktan zorundayız demektir: Doğal varlık nasıl dış dışa (Aussereinander) oluşuyla, parçalarının karşılıklı olarak birbirinin dışında kalmasıyla belirleniyorsa, bilincin çatılışında da kendisine verilen yanları birbiriyle daha çok içlendirme eğilimi vardır. Edmund Husserl'in buluşu olan, her bilinç deneyindeki kendini başka deneylerle tamamlayarak gerçekleştirme (Erfüllung) eğilimi deneylerin böylesine bir iç içe girmesini, birbirleriyle içlenmesini gerektirir. Bu kaynaşan deneyler arasında mantıksal bir içermeme olmasa bile bunlar mantıkça olasıdır ve bu bakımdan mantıksaldırlar, yani birini ötekinin süreğinde beklemek için haklı nedenlerimiz vardır. İlk doğrudan doğruya deneyde görülmeyen açılar, sonradan kazanılıyor da olsa, bu yeni bakış açılarını ilk deneyde varmış gibi düşünüp deneyi öyle kur-

mak, kavrayış bakımından yararlıdır.

Findlay; deneylerimizin mantıksal yakınlıklarla özgün bir bütün oluşturmasının yanında, modern zamanlarda Franz Brentano ve Edmund Husserl'in geliştirdikleri yönelimlilik (intentionality) zihinsel belirlenimini, değerlemelerimizi aydınlatmada çok yararlı buluyor. Yönelimlilik zihin deneylerinin öylesine bir çatısıdır ki, bununla her bilinç durumu, kendine özgü bir bilinç nesnesine yönelmiş olarak belirlenir. Tek tek her bilinç durumu, bir şeyin bilinç durumudur. Ben bir şeyi düşünür, yargılar, geri çevirir, sever, isterim; işte bilincimin yöneldiği bu şey, düşünüm-yargıladığım-, geri çevirdiğim-, sevdiğim-, istediğim şey olarak kurulur. Peki, yönelimliliğin kendisi nedir? Yönelimlilik tek tek yönelimlerin (intentions) kendisiyle gerçekleştiği şeydir, kendisi bir bağıntı olayı veya durumu olması söz konusu olmaksızın, bir bağıntı gibi iş görür.

Bir bilinç yöneliminin yöneldiği şeyin ne olduğu sorulacak olursa, buna verilecek yanıt; yalnızca o şeye doğru bir bilinç yöneliminin söz konusu olduğu ve o şeyin niteliklerinin bilindiği, düşünülmediği ölçüde bu yönelimle ilgili be-

timlemeye gireceğidir. O halde bilinç durumlarının bir şeyin bilinç durumu olarak görülmesinden, "bilinç durumunun yöneldiği bir şey vardır" vargısına varılmamalıdır. Bu belirlenim günlük dili kullanımımızda da ortaya çıkar: Eğer "X, F'ye vuruyor" dersem, X'in vurduğu F diye birşeyin var olduğu anlaşılır. Ama "X, F'yi düşünüyor" dersem, bundan X'in düşündüğü F diye birşeyin varlığı çıkarılamaz. Böylece, düşündüğüm şey, o düşüncenin bir parçası olarak kurulur.

Bu çerçeveler içinde bilginin yeri nedir? Bilginin doğması için gerekli koşulları nelerdir? Findlay'e göre, bilgi, gereğince temellendirilmiş ve onaylanmış inanmadan başka birşey olamaz. Bilinç durumlarımızın, birşeyin bilinç durumu olmaktan başka bir özelliği de bulunabilir: Biz nesnelere yalnızca nesnelere olarak bilmeziz, ama "gerçek", "gerçekten şöyle veya böyle olan", "varolan" nesnelere algılarız. Onların gerçekten varolduğuna dayanarak üzerlerinde yargılarda bulunuruz. İnanmanın onaylanabileceğini, yani normlara, değerlere boyun eğebileceğini söylerken inanmayla ilgili bazı noktaları gözönünde bulundurmamız gerekir. Bunlardan biri inanmanın açıklığı, yani birşeyi gerçek diye, bu ışıkla gören kimsenin, doğruya varmak için, o şeyi, çeşitli başka durumlarda, hattâ uzak ve yabancı gö-

zükten durumlarda bile yeniden incelemek zorunda oluşudur. İşte bu açıklık yüzünden, birşeyin gerçek olduğu söylendikte, salt bunun ne demek olduğunu anlamak, inanmanın kuruluşu bakımından yeter görülmez: İstenen, inanmanın belgelerle pekiştirilmesi, gerçeğin böylece kovuşturulmasıdır. İnanma, bu denemelerle belirlenmeğe açık oluşuyla inanmadır. Tam da bu yüzden, kendi inanmalarımızın üzerine düşüncemizle bükülüp baktığımızda, inanma, koşul koşmaz ve tüm bağımlı gözüktür. Burada hatıra şöyle bir soru geliyor: İnanma bir türlü tam olarak tüketilemeyen açıklığıyla, inanılan şeyi belirlediği ölçüde belirsizliğe doğru gideceğine göre, sağlam bilgiyi nasıl bununla tanımlayabiliriz? Elbette ki yanıt, “onaylandığı ölçüde” olacaktır. Ama bu onaylamanın ölçütü nedir? “Olgulara karşılık olduğu görülebiliyorsa, bir inanç onaylanabilir” (s. 118). Fındlay, kendisinin de işaret ettiği gibi, Kant’ın *Kritik der Reinen Vernunft*’unun *Die Analytik der Grundsätze* bölümünde yer alan, bilginin oluşmasında, bilincin keyfe kalmış sapaşlarına karşı nesnel olanın kurallı karşı durması düşüncesini burada tekrarlamaktadır.

Değerlemelerimizin serinkanlı istemelerimize dayandığını, bu türlü istemelerimizin usla temelendiğini, sözü geçen “bilgi et-

menleri” ile etkilendiğini yukarıda söylemiştik. Fındlay’e göre, bilgi etmenlerinin (yani, bilginin yaşama için gösterdiği yolların) etkisi gerçekten de o derece temellidir ki bütün istem-edimlerinin iç yapısı bu etmenlerle biçim kazanmaktadır. Serinkanlı bir biçimde X’i isteyen kimse, olası bir mantıkla, X’i çevreleyen koşullarla, ondan doğacak sonuçlarla, bu işe yarayacak araçlarla istediğine yönelmektedir. Serinkanlı plânlamada seçimler, bir denge kurma istemi yerine belli bir hesaptan doğmaktadır: duyguların ağır basması söz konusu olamayacağından, onlarla denge kurmak, ya da seçim anında denge kuracak biçimde davranmak düşünülemez, yapılacak şey istenen şeyleri sıraya koyacak işlemleri gerçekleştirmek, toplamak, çıkarmak, bölmek, çarpmaktır. Ussal istemenin veya istem edimlerinin heyecanlı isteyişlerin karşısında yer alan bazı özellikleri vardır: Bir kez istem edimlerimiz pratik ve gerçekçidir, oysa duygulu isteyişler, mantığın ve inanmanın gereklerine az veya çok sırt çevirmiş olabilir, salt hayâl plânında kalabilir. Buna paralel olarak, bir kimsede ne kadar karışık ve ayrı istekler bulunursa bulunsun, o kimsenin belli serinkanlı bir davranış tutumu vardır: Bu tutum, o kişi bilsin bilmesin, belli bazı davranışları içine alırken başka bazı davranışları da dışarda bira-

kır. İşte bu ussal tutuma kendini verişi, duygulu isteklerin yapamıyacağı bir biçimde, o kişinin kişiliğini yapar, karakterini çizer.

Serinkanlı istemenin incelenmesinden ortaya çıkan bu sonuçlar, ancak bu başlık altına giren istemlerle yaşamamın u s a u y g u n yaşama olduğunu göstermektedir. Bu türlü yaşama biçimi, Batı felsefesi gelenğinde kafa-gönül (head and heart) ikiliği diye bilinen ikiliğin kanatlarından biri üzerinde kurulmaktadır. Usa uygun yaşama, herşeyden önce duygusal yaşama üzerinde, onun pahasına kazanılmış bir yengi olarak ortaya çıkıyor. Peki, bu ussal yaşamamın olanağı nedir? Usa uygun seçimlerle yaşamamı sürdürmek olanağını elimde mi tutmaktayım? Ussal yaşamayı gerçekleştirecek özgürlüğüm var mı? Findlay, bu genenekselle, eski tartışmaya salt betimleyerek yaklaşıyor:

“Özgürlük düşüncesi, bilince felsefesini ilgilendiren anlamıyla, özü gereği gelişen bir düşüncedir” (s. 191).

Özgürlük düşüncesinin gelişen bir düşünce olması, özgürlüğün ancak kendine özgü zihin sürecinin gelişmesi içinde kavranıp anlaşılabilmesi demektir. Özgürlüğün yapısında bu gelişme vardır. Bu yapı, betimlendiği zaman, özgürlüğü açıklayan temel oluyor. Gelişmeyi kabul etmezseniz, istem özgürlüğünü açık-

layamazsınız: Demek ki salt bu betimlenme olanağı, insan isteminin gerçekten özgür olup olmadığı sorusuna ışık tutmaktadır. Eğer insan isteminin sıkı sıkıya nedenlerle belirlendiğini kabul ederseniz (ki bunun insan yaşamında ne yeri ne de anlamı vardır, yani davranışa karar verme anında hiçbir zaman kendimi böyle belirlenmiş bulmam, dilde de böyle bir belirlenmeye tanık olabilecek bir anlatım yoktur), istem özgürlüğünü anlayamazsınız. Ama bir kez birşeyin altı yollarında gelişmeye yetkin olduğunu kabul ederseniz, neden o şeyin belli bir yönde geliştiğini de açıklayabilirsiniz. Madem ki gerçekten de insan karar verme anında kendini çeşitli olanaklara açılmış bulmaktadır, şu halde belli bir yolu seçişini, işte bu olanaklara olan açıklığıyla ve bunlardan birini geliştirebilmesiyle açıklamak yerindedir.

Ussal istemenin olacağını böylece saptadıktan sonra; insanın baş isteklerinin (primary wants) insan için koyduğu amaçların biraraya gelmesi, birbirine uyması, “düzeltilebilir cilalanması”yla oluşan kurguları; yani istem edimlerinin, kendilerine uygun olarak geliştiği ereklere, istemli bir biçimde davranış nedenlerini görmek gerekir. Bu kişisel ve aynı zamanda toplumsal olan ereklere yönetilen istem edimleri, bizim değerelememizdir.

Bu değerlemelerin, bireyin istemiyle kendisini belirlemelerinden bireyin kendisi için aldığı tek tek kararlardan ayrılmaktadır. Çünkü değerlemeler, tek tek istem edimleri için gerekli m o t i v lerin genel tablosunu verir. O halde bu genellemelere karşılık olan “genellenmiş istem edimleri” nin sözünü edebiliriz. Findlay’e göre bu genel istemlerin yöneldiği “zihinsel gerçeklikler” vardır. Bunlardan ilki duygular ve heyecanlardır: İstem edimlerimiz, heyecan ve duygu yordamıyla, pratik kaygılardan kurtularak, “güç, derinlik, sahicilik” kazanırlar. Bir başka yanıla istem eyleme dönüktür, kişisel, özel başarısızlık bu eyleme dönüklüğü ortadan kaldırmaz. Son olarak da, nesnelere, bu istem edimlerine uygun olarak değer biçeriz, onları belli ışıklarda, belli bakımlardan görürüz, istenirliklerine veya istenmezliklerine karar veririz. İstem edimi denilen şey, işte bu zihinsel gerçekliklerin bir karmaşığı, birlik-teliğidir; istem edimlerimize “değerleme” adını verebilmek için bu yanları birlikte tutmak, birbirine oranlamak zorundayızdır. Heyecanla güç kazanan bir istem edimi, genelleşmek için, hem eylemde uygulanabilir olmalı, hem de yöneldiği nesne bütün bu bakımlardan istenir, istenebilir olmalıdır.

Bu türlü genelleşen istem edimlerinin, değerlendirme adını kazanmasında, d e ğ e r l e r o l a

rak ortaya çıkmasında, başka bir etkinlik kesin ve belirleyici bir rol oynar. Eğer değerlemeler onaylanmamışsa, Findlay’in deyimiyile, bir “kişiler uzayı”nda, tek tek kişilerden bağımsız olarak yerini bulamamışsa, eğer değerlemelerin bir “standard”a, ortak ölçüte uygunluğu gösterilmemişse, onlardan kuşkulanan hakımızdır. Bu kişiler üstü (impersonal) ortak ölçüt veya ölçütlerin genel belirlenimi nedir? Ancak kendim için olduğu kadar başkaları için ve başkaları adına konuştuğum zaman, konuşmamı tek tek kişilerin üstündeki bir alana kaydırmış olurum. (Kişiler üstü ölçütler, Türkçedeki bu adlarından da anlaşılacağı gibi, kişilerin üstünde yer alırlar, ama bu yüzden kişilerin dışında değildirler, kişilerin içinde ve k i ş i l e r i ç i n d i r l e r). Kişiler üstü olan bir istem, yalnızca kendisinin kişiler üstü olmasıyla yetinemez, başkalarının da aynı ölçüye uymasını ister. Kendi isteminin iyi, yerinde, haklı olduğunu ileri süren kimse, başkalarının ancak kendisi gibi davranırsa haklı olabileceğini düşündüğünden, bu aynı davranışı onlardan da bekler.

Gözden kaçırılmaması gereken başka bir nokta da, kişiler üstü değer yargılarının, onaylanmak için, tıpkı bilimsel bir kuramla ilgili bir yargı gibi denemelerden geçmesi gerektiğidir: Bu denemelerden sonra yaşamada kalan bir değer yargısı, bu

belli anlamında “doğru” dur, geçerlidir. Ancak bu yaşamada ka-
lış, yaşama bu tutunma, kişiler
üstü olmanın yapısından çıkmak-
ta, orada temellenmekte, özünü
ondan almaktadır.

Prof. Findlay kitabının bü-
yük bir parçasını, değerlerin bu
tünden gelimle doğuşunu incele-
meğe, değerleri “kişilerüstülü-
ğün” ölçütleriyle yine kişiler-
üstü belirleniminin kendisinden
doğurmağa ayırmaktadır. Bu tüm-
den gelim pek sıkı bir mantıksal
içermeyi izlemese bile, olası so-
nuçları da yine kişiler üstü öl-
çütlerle türetebildiğinden, teme-
linde bir tündengelim olarak kal-
maktadır. Findlay’ın bu yöntem-
le incelediği değerler; “Welfare”
başlığı altında topladığı, insanda
iyi durum, iç doyumu yaratan bil-
gi, inanç, özgürlük, güç v.b. gibi
değerler, kişiler üstünün örneği
olarak gördüğü adaletle ilgili de-
ğerler; ahlâk ve ödev değerleri-
dir. Son bir bölüm de, Findlay’-
in bütün öteki bilinç durumları-
nın bir doruğu saydığı din bilin-
cinin ve her çeşit değer dinsel
nesnelere yüklenerek en yüksek
biçimlerini kazanmasıyla oluşan
dinsel değerlerin incelenmesine
ayrılmış bulunmaktadır.

Ahlâk değerleri ve ödevlerle
ilgili olarak, Findlay bir kavram
ayırımı yapmaktadır. Ona göre,
ahlâk gerekliliğini gösteren, ingi-
lizcedeki “ought” yardımcı fiili
(türkçedeki -meli, malı - eki) bir
şeyin yapılmasının “haklı” veya

“iyi” olduğu ya da ödev sayıldığı
durumlarda uygulanırken bir an-
lam belirsizliğini de birlikte ge-
tirmektedir. Günlük kullanışlarda
şu iki türlü “gerekir” i ayırtetmek
istemektedir Findlay: birisine
“Fakirlere yardım etmelisin” de-
diğimizde, kim olursa olsun, onu
bu amaca doğru isteklendirmeği
düşünürüz; ama “Yalan söyleme!”
dediğimizde kişiler üstü bir plân-
da yalan söylemekten kaçınmayı
gerekirmiş oluruz. İlkinde, birşe-
yin yapılmaması, bir değer eksigi-
dir. O şeyin yapılması belli bir
anlamda gerekmektedir. İkinci-
sinde ise kaçınmanın kendisi bir
değer olarak ortaya çıkmakta, bu
kaçınma da verdiğimiz örnekte
doğruyu söylemeği gerektirme-
mektedir. Gerek isteklendirici,
gerekse kaçındırıcı buyruklara
ödev adını veriyor Findlay, yükü-
mü de (obligation) bunların her
ikisinden ayırdediyor. Salt “Öde-
vim nedir?” diye sorduğum za-
man, yapmak zorunda olmadığım
şeyi öğrenmek istiyordum çoğu
zaman. Oysa yüküm, yapılmaması
kesinlikle kötü olan şeydir. Onun
için, beni bağlayan yükümü yeri-
ne getirmemekten daimi olarak
kaçınmak zorundayım. Eğer
yüküm, geniş anlamında ödevle
karıştırılacak olursa, bundan teh-
likeli sonuçlar doğacaktır. Find-
lay’e göre bu karıştırmadan insan
yaşamasının Tanrının koyduğu
yasalarca düzenlendiğini ileri sü-
ren dinsel öğreti sorumludur; bu
öğreti gereğince, yapılması iste-

nen şeylerin, yapılmaması kesin olarak günah ya da yanlış davranış sayılmıştır.

Findlay'ın değer etikinde, başlıca Kant'ın ve Hegel'in düşünce ve yöntemlerinin etkileri görülmektedir. Findlay, Kant'ın transzendentale deduktio'n'u ile çeşitli alanlarla ilgili değerleri türetiyor, yani etik önerilerinin ardındaki zihin davranmış ve çerçevelerini inceleyerek bu değerlere varıyor. (Bu tümden gelimin hareket noktası da "kişiler üstü" belirlemesi oluyor.) Ancak, Kant'ın transzendentale deduktio'undan yararlanmakla birlikte, Findlay gerek Kant ahlâk anlayışından, gerekse (Windelband ve Rickert'in temsil ettiği) formal değer etikinden önemli bazı noktalarda ayrılmaktadır: bu anlayışa göre değer denilen şey, Kant'ın ödev buyruğu ile örtüşmez, ama bu ödev buyruğunu temellendirir, içerikçe zenginlik gösterir, neseldir, a priori'dir (yani fiziksel varlık kurallarından ayrı kurallara, kendi varlık kurallarına uyar). Findlay'ın değer etiği bu açıdan, Kara Avrupasında N. Hartmann'ın temsil ettiği fenomenologik, material değer etiği ile aynı çizgide yer almaktadır. Beri yandan, Findlay, kitabını, Hegel dialektikinin bir örneği saymaktan çekinmiyor. Gerçekten de, değerlemelerin temeli olan "kişiler üstü" belirlemesi, Hegel'in, sanat, din ve felsefe varlık alanlarında kendisi-

ni açan "*das thaetige Allgemeine*" si gibi, bütün yaşama ereklerinde kendisini açan, gerçekleştiren, etkin bir belirlemesi olarak ortaya çıkıyor. Hattâ, Findlay'e göre bilinç deneyinin kendisinde, kişiler üstü olmaya doğru bir itilim, bir eğilim vardır. Kişiler üstü bakış açısı, insanın bir ereğe doğru giden bütün etkinliklerine yansır.

Bu kitabın okuyucu vardığı bir sonuç: mantıkçı pozitivism'in çözümlemeleriyle böyle bir tutumun çelişik bir yanı olmaya-bileceğidir. Bu türlü betimlemeler, mantık çözümlemeleriyle tüketilemeyen anlam zenginliklerini açıp ışığa çıkarmada yarar sağlayabilir. Şüphesiz, Findlay'ın yargıları ya da önerileri üzerinde mantıkçı pozitivistin açısından tartışılabilir, ama bu tartışma olanağının kendisi arada ortaklaşa pek çok düşünce bağının olduğunu gösterir. Findlay'e göre, işte herkese açık olan bu tartışma olanağı, soruların kendisinden gelmektedir. Yazarın, British Academy'de 20 Mart 1957'de yaptığı konuşmanın son sözleri şöyledir: "Benim amacım, geleneksel anlamında etik'in ne kalkmış, ne de tüketilmiş olduğunu, günümüzdeki sözlükbilimsel ve dilbilimsel tekniklerin etik sorularını ne çözmüş, ne de yok etmiş olduklarını göstermekti. Bu teknikler, olsa olsa, soruları olduklarından daha küçük gösteren, havadaki perspektivi ortadan kaldırmışlardır, o kadar." *Önay Sözer*